

Broedvogelinventarisatie in 1994 van de landgoederen Schoonenberg, Hoogergeest, Waterland, Meervliet, westelijk Beeckesteijn en Ipenrode

Fred Hopman & Ron Dam

Inleiding

Evenals in de voorgaande jaren werden er in het voorjaar van 1994 enkele van de landgoederen bij Velsen geïnventariseerd op broedvogels. Het bleek helaas niet mogelijk dit jaar alle gebieden te bemannen met tellers, maar Ron Dam inventariseerde Waterland en Meervliet en Fred Hopman en Jan Visser namen Beeckesteijn-West, Schoonenberg en Hoogergeest voor hun rekening. Tevens inventariseerde Ron Dam het landgoed Ipenrode te Heemstede. De tellingen werden onder gunstige weersomstandigheden verricht en uitgewerkt volgens de richtlijnen van SOVON (Van Dijk, 1993). De resultaten worden per gebied besproken, waarna conclusies volgen. Aansluitend wordt er wat dieper ingegaan op dichtheden van de diverse parken en buitenplaatsen in de regio.

Korte beschrijving van de gebieden

De buitenplaatsen van Velsen stammen uit de zeventiende eeuw toen rijke kooplui hun herenhuizen aan de binnenduinrand lieten bouwen. De geïnventariseerde gebieden in Velsen behoren tot de parklandschappen in Engelse landschapstijl met oude beuken-, linden-, en eikenlanen afgewisseld met gazons, weilanden, rododendron- en waterpartijen. In Waterland en Meervliet is een ecologisch beheersplan van kracht, hetgeen al resulteerde in een forse toename van het aantal territoria (Hopman, 1993). Ook voor Beeckesteijn en Schoonenberg werd beheer gevoerd in de vorm van het maken van takkenrillen, het (soms tevergeefs) dichtleggen van sluippaden. Dit resulteerde in een grotere variatie aan stinsevegetatie, waaronder soorten als Haarlems Klokkenpel, Boerenkrokus, Lenteklokje, Scylla en Daslook.

Ipenrode is een gebied van 20 ha met als meest in het oog springende kenmerken de eikenlanen en het grote, centraal gelegen gazon. Hakhout, waterpartijen, takkenwallen, natte veengrond en een ecologisch beheer completeren het beeld.

Ontwikkelingen op Beeckesteijn-west

Beeckesteijn werd eerder in 1993 geïnventariseerd. In vergelijking met 1993 is er in 1994 een neergaande trend te constateren voor het westelijke gedeelte van Beeckesteijn. Duidelijke oorzaken, behalve de bekende intensieve recreatie, zijn niet aanwijsbaar (Hopman, 1994). Van acht soorten konden geen territoria meer vastgesteld worden en van 20 soorten nam het aantal territoria af. De soorten die in 1994 niet meer aangetroffen werden zijn: Zomertortel, Koekoek, Bosuil, Groene Specht, Grote Lijster, Tuinfluiter, Staartmees en Groenling. Op de Zwarte Kraai na leverden alle kraaiachtigen de nodige territoria in, maar ook algemene parksoorten zoals Pimpelmees, Roodborst en Zwartkop verminderden in aantal. Van de Heggemus kon nog maar één territorium vastgesteld worden. Anderzijds verschenen er ook nieuwe soorten; van de de Scholekster, de Grasmus, de Braamsluiper, de Grauwe Vliegenvanger en de Huis-mus kon een territorium genoteerd worden.

Het aantal merelterritoria steeg fors. De Scholekster en de Fazant hebben mogelijk geprofiteerd van het inscharen van vee, waardoor een stuk grasland niet meer toegankelijk was voor honden en recreanten. Tevens werden in dit deel een keer Patrijzen waargenomen en leek ook het aantal Hazen toe te nemen. De verscheidenheid in soorten bleef voor westelijk Beeckesteijn op 34 soorten gehandhaafd; het aantal territoria nam af van 190 in 1993 naar 156 in 1994. Voor geheel Beeckesteijn valt te verwachten dat de neergaande trend zich doorzet gezien de toename en de langere duur van een aantal recreatieve activiteiten in dit park. Tevens zijn er plannen om een oppervlak aan hakhout om te vormen tot historische tuin. Een tegemoetkoming aan de broedvogels zou zijn om (het voor recreatie weinig geschikte) Hoogergeest grotendeels af te sluiten voor bezoekers en hier een vogelreservaat van te maken. In tabel 1 wordt het aantal territoria in Beeckesteijn-west in 1993 en 1994 met elkaar vergeleken.

Ontwikkelingen op Schoonenberg en Hoogergeest

Schoonenberg werd eerder in 1991 en 1993 geïnventariseerd; Hoogergeest in 1992 en 1993 (Twellaar & Kok 1991 en 1992, Hopman 1994). Om de totalen vergelijkbaar te houden zijn in tabel 2 alleen 1993 en 1994 opgenomen. Het aantal territoria in deze gebieden nam ook iets af, maar in beduidend mindere mate dan in Beeckesteijn-west. In 1993 bezetten 37 vogelsoorten 242 territoria, in 1994 werden er 237 territoria vastgesteld, verdeeld over 34 soorten. Zeven soorten, Nijlgans, Waterhoen, Turkse Tortel, Bosuil, Groene Specht, Braamsluiper en Huis-mus

Tabel 1. Aantal vastgestelde broedvogelterritoria van het westelijk gedeelte van Beeckesteijn in 1993 en 1994 (+ = toename, - = afname, = = gelijkblijvend, n = nieuw, x = geen territoria meer vastgesteld).

Soort	1993	1994	toe/afname
Blauwe Reiger	1	1	=
Wilde End	1	1	=
Fazant	1	2	+1
Scholekster	0	1	n
Holeduif	1	4	+3
Houtduif	5	8	+3
Tortelduif	1	0	x
Koekoek	1	0	x
Bosuil	1	0	x
Groene Specht	1	0	x
Gr. Bonte Specht	5	3	-2
Winterkoning	16	16	=
Heggemus	6	1	-5
Roodborst	12	9	-3
Nachtegaal	2	1	-1
Merel	14	21	+7
Zanglijster	3	2	-1
Tuinfluitier	1	0	x
Braamsluiper	0	1	n
Zwartkop	10	7	-3
Tjiftjaf	5	6	+1
Fitis	2	1	-1
Gr. Vliegenvanger	0	1	n
Staartmees	1	0	x
Glanskop	2	1	-1
Pimpelmees	11	9	-2
Koolmees	11	6	-5
Boomklever	1	3	+2
Boomkruiper	5	2	-3
Vlaamse Gaai	4	3	-1
Ekster	10	4	-6
Kauw	37	32	-5
Zwarte Kraai	3	4	+1
Spreeuw	8	3	-5
Huismus	0	1	n
Vink	4	2	-2
Groenling	3	0	x

verdwenen als broedvogel. Er kwamen vier soorten bij, te weten: Grote Lijster, Wielewaal, Putter en Goudvink. Elf soorten bleven stabiel, 16 soorten namen qua aantallen toe, waarbij Merel en Roodborst koplopers waren. Een stukje migratie vanuit Beeckesteijn lijkt voor een aantal soorten niet denkbeeldig.

Dertien soorten namen in aantal af, waarbij de kraaiachtigen en de Koolmees weer in de hoek zaten waar de klappen vielen.

Ontwikkelingen op Waterland en Meervliet

Waterland en Meervliet werden eerder geïnventariseerd in 1986, 1992 en 1993 en hadden de afgelopen jaren de hoogste territoriumdichtheid van de landgoederen bij Velsen, hetgeen voor een groot deel toegeschreven kan worden aan een doortimmerd plan van aanpak en een lage recreatiedruk. De overdadig groeiende Braam is teruggesnoeid en ook heeft een aantal minder vitale Beuken en Iepen inmiddels het veld geruimd. De opslag van Vogelkers en Esdoorn is de laatste periode dusdanig drastisch gedund dat men zich kon afvragen of het de bedoeling was om de Grutto als broedvogel op Waterland te krijgen. De tijdelijke afname van de dekking en het verdwijnen van een aantal nestbomen kan bijgedragen hebben tot een flink inkrimpen van het aantal territoria. Van zeven soorten kon geen territoria meer vastgesteld worden; van 22 soorten liep het aantal territoria terug, negen soorten bleven gelijk en het Goudhaantje meldde zich als nieuwe broedvogel op Waterland.

Conclusies

1994 bleek voor de geïnventariseerde Velsense gebieden geen best jaar. Een aantal "interne" factoren die bijgedragen kunnen hebben tot de reductie van het aantal broedvogels zijn mogelijk terug te voeren op beheer en recreatie. De "externe" factoren zoals bijvoorbeeld de situatie in de overwinteringsgebieden onttrekken zich daarentegen grotendeels aan ons blikveld. Opvallend is dat zowel de Kauwen als de Eksters in alle betrokken parken afnemen. De populatie aan Kauwen was in 1994 35% minder dan in 1993. Een deel van deze reductie kan toe te schrijven zijn aan de afname van het aantal geschikte (minder vitale) nestbomen, hetgeen ook past bij de afname van Holeduiven, Boomkruipers, Boomklevers en spechten (Hopman, 1994). Bij een gelijktijdig teruglopen van aantallen Kauwen én Eksters (40%) lijkt het beeld meer bij afschot te passen. De Vlaamse Gaai daarentegen, blijkt in aantal gelijk te zijn gebleven en de Zwarte Kraai is iets toegenomen. De Koolmees leverde in totaal 40% in aan territoria, waarbij de achteruitgang gelijkmatig over de parken verdeeld was. Mogelijk dat de Waterlandse en Meervlietse Merels een goed heenkomen gezocht hebben in de nabijgelegen parken; de toe- en afnames heffen elkaar bijna op. Andere soorten zoals Holeduif, Staartmees en Boomklever laten mogelijk ook iets van een soortgelijk beeld van migratie zien.

Tabel 2. Aantal vastgestelde broedvogelterritoria van Schoonenberg en Hoogergeest in 1993 en 1994 (+ = toename, - = afname, = = gelijkblijvend, n = nieuw, x = geen territoria meer vastgesteld).

Soort	1993	1994	toe/afname
Nijlgans	1	0	x
Soepeend	4	5	+1
Wilde Eend	4	4	=
Waterhoen	1	0	x
Meerkoest	3	2	-1
Holeduif	3	3	=
Houtduif	8	8	=
Turkse Tortel	4	0	x
Bosuil	1	0	x
Grote Bonte Specht	4	6	+2
Winterkoning	21	24	+3
Heggenus	6	8	+2
Roodborst	15	21	+6
Nachtegaal	5	4	-1
Merel	25	32	+7
Zanglijster	5	6	+1
Grote Lijster	0	1	n
Braamsluiper	1	0	x
Tuinfluit	2	2	=
Zwartkop	16	14	-2
Tjiftjaf	11	15	+4
Fitis	6	3	-3
Grauwe Vliegenvanger	2	3	+1
Staartmees	1	4	+3
Glanskop	2	2	=
Pimpelmees	13	13	=
Koolmees	18	10	-8
Boomklever	2	2	=
Boomkruiper	4	4	=
Wielewaal	0	1	n
Vlaamse Gaai	6	6	=
Ekster	10	4	-6
Kauw	15	11	-4
Zwarte Kraai	2	5	+3
Spreeuw	5	5	=
Huismus	3	0	x
Vink	4	5	+1
Groenling	2	2	=
Putter	0	1	n
Goudvink	0	1	n

Tabel 3. Aantal vastgestelde broedvogelterritoria van Waterland (W) en Meervliet (M) in 1992, in 1993 en 1994 (+ = toename, - = afname, = = gelijkblijvend n = nieuw, x = geen territoria meer vastgesteld).

Soort	W92	M92	W93	M93	W94	M94	toe/afname
Blauwe Reiger	74	-	66	0	66	-	=
Wilde Eend	2	-	5	2	-	-	x
Nijlgans	1	-	1	1	-	1	-1
Fazant	-	-	1	1	1	1	=
Holeduif	5	4	6	4	2	2	-6
Houtduif	13	8	13	8	7	7	-7
Turkse Tortel	-	2	-	1	-	-	x
Tortelduif	-	-	5	1	1	-	-5
Koekoek	1	1	1	1	-	-	x
Bosuil	1	1	1	2	1	1	-1
Groene Specht	1	2	2	1	1	1	-1
Gr. Bonte Specht	8	4	4	3	3	1	-3
Boompieper	-	-	2	-	-	-	x
Winterkoning	14	18	12	13	11	12	-2
Heggenmus	2	4	2	2	2	2	=
Roodborst	10	13	11	10	7	8	-6
Nachtegaal	2	-	1	1	-	2	=
Merel	16	19	14	16	6	7	-17
Zanglijster	4	2	2	3	1	3	-1
Tuinfluitsier	3	4	0	3	-	-	x
Zwartkop	7	4	5	14	4	7	-8
Tjiftjaf	5	5	4	9	7	4	-2
Fitis	-	-	-	1	-	-	x
Goudhaantje	-	-	-	-	1	-	n
Gr. Vl.vanger	-	-	-	2	-	1	-1
Staartmees	3	1	2	3	1	-	-4
Glanskop	5	2	3	1	1	3	=
Pimpelmees	9	9	11	10	6	6	-9
Koolmees	11	10	8	9	5	7	-5
Boomklever	5	3	5	2	2	1	-4
Boomkruiper	4	5	4	5	4	3	-2
Vlaamse Gaai	4	1	4	3	5	3	+1
Ekster	2	4	3	3	2	1	-3
Kauw	tot. 67		44	45	33	20	-46
Zwarte Kraai	4	2	3	1	2	2	=
Spreeuw	4	4	3	4	4	3	=
Huismus	-	2	-	2	-	-	x
Vink	1	1	2	1	2	1	=
Groenling	3	1	-	3	-	2	-1
Goudvink	-	-	1	-	1	-	=

De Bosuil is een vaste klant in het boomkleverrijke bosvogelgezelschap. Dit exemplaar werd tijdens een inventarisatieronde uit het prikkeldraad bevrijd. Foto: Fred Hopman.

Ontwikkelingen op Ipenrode

Ipenrode werd eerder in 1972, 1982 en 1987 geïnventariseerd. In vergelijking met 1987 is het aantal territoria in 1994 met ongeveer de helft toegenomen en de verscheidenheid aan soorten met een derde. Terug van weggeweest is de Boomvalk, waarvan in 1982 wel, maar in 1987 geen territorium vastgesteld kon worden. Opmerkelijk is de toename van de Koolmees, die haaks staat op de afname van deze soort in Velsen. De meeste overige "holbewoners" namen ook in aantal territoria toe, evenals soorten als Merel en Winterkoning.

Dichtheden in Zuid-Kennemerlands parklandschap

Wanneer kan je als vogelaar spreken van een hoge dichtheid en een grote soortenrijkdom als je een willekeurig stuk Zuid-Kennemerlands parklandschap aan de binnenduיןrand bezoekt? Om deze vraag te beantwoorden en een globaal beeld te schetsen,

Tabel 4. Aantal vastgestelde broedvogelterritoria van Ipenrode in 1987 en 1994 (+ = toename, - = afname, = = gelijkblijvend, n = nieuw, x = geen territoria meer vastgesteld).

Soort	1987	1994	toe/afname
Fuut	1	1	=
Nijlgans	0	2	n
Soepeend	0	1	n
Wilde End	3	7	+4
Kuifeend	0	2	+2
Torenvalk	0	1	n
Boomvalk	0	1	n
Fazant	?	3	?
Waterhoen	3	3	=
Meerkoet	0	4	n
Scholekster	0	1	n
Houtsnip	1	0	x
Holeduif	1	6	+5
Houtduif	7	9	+2
Koekoek		1	-1
Bosuil	1	1	=
Groene Specht	0	2	n
Grote Bonte Specht	2	2	=
Witte Kwikstaart	0	1	n
Winterkoning	14	18	+4
Heggenus	4	3	-1
Roodborst	8	6	-2
Merel	8	14	+6
Zanglijster	2	2	=
Tuinfluit	2	1	-1
Zwartkop	2	4	+2
Tijftjaf	5	6	+1
Fitis	2	1	-1
Grauwe Vliegenvanger	1	0	x
Staartmees	0	1	n
Glanskop	1	1	=
Pimpelmees	3	8	+5
Koolmees	1	10	+9
Boomklever	3	1	-2
Boomkruiper	0	4	n
Vlaamse Gaai	?	2	?
Ekster	3	2	-1
Kauw	?	9	?
Zwarte Kraai	0	3	n
Spreeuw	1	7	+6
Vink	1	1	=
Groenling	1	1	=

werden de dichtheden van diverse parken en landgoederen die de laatste jaren in Zuid-Kennemerland geïnventariseerd zijn op een rijtje gezet qua verscheidenheid en dichtheid. In totaal betrof het een oppervlak van 351 hectare. Hierbij werd dankbaar beroep gedaan op materiaal uit het archief van de VWG dat geselecteerd is voor de avifauna. De loofhoutrijke gebieden aan de binnenduinrand zijn ingedeeld bij de boomkleverrijke bosvogelgezelschappen (Ruitenbeek et al, 1990). De bosvogelgezelschappen omvatten ongeveer 65 soorten vogels die in dit landchapstype kenmerkend zijn of hun hoogste dichtheden behalen. In totaal is er een oppervlakte van 1525 hectare in Noord-Holland die het boomkleverrijke bosvogelgezelschap herbergt, uitlopend te vinden aan de binnenduinrand en aan de westflank van het Gooi. De geïnventariseerde gebieden vormen dus 23 % van het totaal.

Tabel 5. Geïnventariseerde gebieden met het aantal territoria en de verscheidenheid aan soorten (D = dichtheid per ha; N = aantal soorten).

Jaar	Gebied	D	N
1994	Beeckesteijn-west	156/24 = 6.5	34
1987	Huis te Bennebroek	198/11 = 18.0	36
1992	Bosbeek (Heemstede)	158/ 8 = 19.8	30
1991	Klein Caprera	74/10 = 7.4	21
1989	Duinlust	303/ 8 = 37.9	41
1992	Elswout	576/74 = 7.8	45
1982	Groenendaal	238/18 = 13.2	23
1994	Ipenrode	153/20 = 7.7	40
1994	Mariënheuvel	242/18 = 13.4	33
1994	Schoonenberg/Hoogerg.	237/19 = 12.5	34
1993	Velserbeek	202/32 = 6.9	32
1992	Vinkenduin	61/25 = 2.4	20
1992	Huis te Vogelenzang	176/51 = 3.5	27
1994	Waterland/Meervliet	303/33 = 9.3	31

Om de zaken niet te gecompliceerd te maken worden de jaarlijkse fluctuaties in populatie en invloeden als bijvoorbeeld beheer, aangrenzend geschikt biotoop, toegankelijkheid van de diverse gebieden buiten beschouwing gelaten. Voor deze reeks gebieden kan (met enige reserve) gesteld worden dat gebieden

met een dichtheid boven de 8.8 territoria per hectare en een diversiteit van meer dan 32 soorten als goed bestempeld kunnen worden. De verschillen zijn enorm groot; van een ongelooflijk hoge dichtheid van 37.9 tot een enorm lage van 2.4 en een verscheidenheid variërend van 20 tot 45 soorten. Er lijkt geen correlatie te bestaan ($r = 0,396$) tussen een hoge dichtheid en een grote verscheidenheid. Het moge duidelijk zijn dat dit soort parklandschap een heel interessante en dynamische vogelpopulatie met zich meebrengt die zeer de moeite waard is om te volgen.

Vogelaars die zin hebben om deze gebieden te (helpen) inventariseren kunnen contact opnemen met de veldwerkcommissie of (voor de buitenplaatsen bij Velsen) met Fred Hopman.

Dankwoord

Met dank aan Ron Dam, Jan Visser, Leo Maarse, Mevrouw Fopma, Hans Groot en al degenen die zorgdroegen voor de gegevens die ik uit het archief van de vogelwerkgroep kon verkrijgen.

Literatuur

- Dijk, A. van, 1993. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Ruitenbeek, W., Scharringa, C. & P. Zomerdijk, 1990. Broedvogels van Noord-Holland. Stichting Samenwerkende Vogelwerkgroepen Noord-Holland en Provinciaal Bestuur van Noord-Holland, Assendelft.
- Twellaar, R. & P. Kok, 1994. Broedvogelinventarisatie landgoed Beeckesteijn voorjaar 1993. Fitis 30(2): 90-91.
- Twellaar, R. & P. Kok, zonder jaar. Inventarisatierapport Schoonenberg 1991.
- Twellaar, R. & P. Kok, zonder jaar. Inventarisatierapport Hoogergeest 1992.
- Hopman, F., 1993. Broedvogelinventarisatie van het landgoed Waterland in 1992. Fitis 29(1): 14-21.
- Hopman F. 1994. Broedvogelinventarisatie van de buitenplaatsen bij Velsen. Fitis 30(2): 82-89.